

József Attila és az illegális Kommunisták Pártja

Vértés György „József Attila és az illegális kommunista párt” című könyvében* bizonyítani próbálja, hogy József Attilát sohasem zárták ki a KMP-ből. Szerinte 1931–33 között a párt különböző legális folyóirataiban megjelent súlyos támadásokkal az akkori vezetők nem azonosították magukat, azokért József Attila elégtételt kapott, vagy ha nem, annak csak technikai okai voltak. Ezek a cikkek csak egyéni véleményeket fejeztek ki, de nem a párt álláspontját. Szerinte József Attila kizárásáról egyetlen hitelt érdemlő kortárs nem tud. Azok az elvtársak, akik a párt részéről kapcsolatban voltak József Attilával s akiknek így a legjobban informáltaknak kellett lenniük, egyetlen szóval nem említik a kizárást, amely nem egyéb, mint „Déry Tibor által elindított, majd Horváth Márton és Arthur Koestler által terjesztett és Sándor Pál által továbbfejlesztett legenda”.

Vértés szerint Révai Józsefnek sincs igaza, aki szerint „József Attilát 1932-ben kimaratták, kiüldözték a kommunista párt sorából” és abban sem, hogy — bár kizárva nem volt — a párt szervezetek utasítást kaptak, hogy szakítsanak meg minden kapcsolatot József Attilával.

Vértés szerint csak pszichoanalitikus kezelése miatt szakadt meg József Attila szervezeti kapcsolata, de „1935 végén a KMP támogatásával a Szép Szó egyik szerkesztőjeként József Attila szoros kapcsolatban állt az illegális kommunista párt legális folyóiratával, a Gondolattal”. Ebben a végső periódusban Vértés könyve szerint Vértés György, a Gondolat szerkesztője irányította és koordinálta József Attila munkáját a Szép Szónál. Megszervezte vele cikkek cseréjét, együtt sokszorosították és propagálták Madzsar levelét a Szovjetunióról stb.

Vértés állításait tudományos mezbe öltözteti, az idézetek tömegével, hatalmas jegyzetapparátussal és bibliográfiai felsorolásokkal dolgozik. Ez azonban nem változtat azon, hogy torzítások sorozatával jut erre az eredményre.

I.

Vértés György elsősorban azokra a kortársi visszaemlékezésekre támaszkodik, amelyek a „József Attila Emlékkönyv”-ben jelentek meg 1957-ben, Szabolcsi Miklós szerkesztésében. E kötet, mely könyvárusi forgalomba soha nem került, részben már korábban megjelent cikkeket tartalmaz, részben azokból a visszaemlékezésekből merít, melyeket Révai József, Szabolcsi Miklós és részben a Párttörténeti Intézet gyűjtött össze. Ezek a visszaemlékezések azonban a megjelenés előtt nemcsak stiláris módosításokon estek át, hanem a kötet szerkesztője — akkor érthető okokból — kihagyta mindazokat a részeket, melyek József Attila és az illegális párt konfliktusára vonatkoztak. Vértés Györgynek, aki évek óta kutatja ezt a kérdést, tudnia kellett, hogy megcsönkített anyaggal dolgozik. Tudnia kellett, mert az eredeti feljegyzésekhez hozzáférhetett, ha másuttal nem, a Párttörténeti Intézetben, és én magam is figyelmeztettem erre 1962-ben, amikor az Irodalomtörténeti Közleményekben erről a témáról az első cikke megjelent. Torzításainak egyik fő módszere tehát az volt, hogy „tudományosan megvizsgálta” az Emlékkönyv anyagát, különösen azon elvtársak visszaemlékezéseit, akik annak idején pártkapcsolatban álltak József Attilával, s akiknek így valóban legjobban informálva kellett lenniük. Megállapítja,

hogy mit sem tudnak kizárásáról, konfliktusról, kapcsolatmegszakításról, és egész elvételét e megcsönkített vallomásokra építi.

Rendelkezésre állnak azonban az eredeti visszaemlékezések. Révai József felesége, Révai Lili átadta nekem a visszaemlékezési anyagot, melyet Révai a tervezett József Attila munkájához gyűjtött. Ennek nagy része megvan Szabolcsi Miklósnak is, és részben fellelhető a Párttörténeti Intézet visszaem-

lékezés-gyűjteményében. József Attila és az illegális párt konfliktusára vonatkozó anyagot nem szándékoztam felhasználni, mert elintézetnek véltem azzal, hogy 1945-ben ismertem a kérdés lényegét és úgy véltem, nem érdeke a pártnak, hogy rágódjunk ezen az ügyön. Vértés György könyve azonban rákényszerít, hogy idézzek azokból a visszaemlékezésekből, amelyeket ő jobbnak látott elhagyni.

Vértés György elsősorban két olyan elvtársat hív tanúul, akik annak idején valóban szoros mozgalmi kapcsolatban voltak József Attilával. Az egyik Solner József, a másik Köves András. Vértés az 1933-as „Új Harcos” polémiára utalva írja: „Kizárás azonban az Új Harcos cikkből kifolyólag sem történt. Solnernek tudnia kellene ilyen határozatról”.

Tud is róla. Mэгhózzá pontosan az ellenkezőjét annak, amit Vértés állít.

Solnertől két visszaemlékezés szerepel a Révai-hagyatékban. Az egyik 1954 októberéből, a másik 1956 júniusából. Egy kísérőlevel tanúsága szerint az anyagot Révai a Párttörténeti Intézetből kapta. (Erényi Tibor tudományos titkár írta alá). Idézem (1956):

„A legnagyobb taszító hatást a helyes ML-vonaltól azonban sajnos a KMP vezetőinek merev, doktriner politikája, szektás, a tömegektől, a társadalmi élettől elszakadt módszerei és személyével szemben — sok esetben — méltatlan álláspontja okozta. A sztálini hibás módszerek ugyanis már akkor is éreztették hatásukat s ez elsősorban abban jutott kifejezésre, hogy néha a párt-demokrácia mellőzésével egyes vezetők olyan határozatokat hoztak, amelyeknél nem vették számba a helyi adottságokat, lehetőségeket és a tagságtól ezeknek a határozatoknak vak, ellentmondás nélküli végrehajtását követelték. S ha valaki mégis kifogással élt az ésszerűtlen, végre nem hajtható határozattal szemben, azt rögtön elhajlónak, frakciónak, sőt rendőrspiclinek bélyegezték. Emellett Attilát mellőzték akkor, amikor a proletáriókat a SZU-ba küldték, anvagiag sem támogatták megfelelően, érdeme szerint. Amikor Attila támadta az egyes KMP-vezetőket (részben jogosan, részben

elfogultan), akkor — úgy tudom — Huszti elvtárs, Kun Béla beleegyezésével Attilát kizárta a KMP-ből. (1934). Az ilyen lelketlen bánásmódot azonban nemcsak Attilával szemben alkalmazták, s ez sok rendes elvtárs leszakadását, a belső ellentétek kialakulását, a konspirációs válság elmélyülését eredményezte, és a káderek elherdálását a különböző meddő akciókban.”

Idézet Solner 1954-es feljegyzéséből:

„József Attila szemérmes ember volt; de észre lehetett venni, hogy belső bajai voltak, befelé rágódott. Nem tudta magát prostituálni a polgárság felé; pedig Hatványék fel-felvetették ezt. Ebben az időben nem vállalt még polgári lapokban munkát, nem vállalta a Kodolányi útját. A nyomor erősen fojtogatta; érezte a maga tehetetlenségét. De a párt nem tudott ezen segíteni, nem volt pénze. Így őrlődött saját anyagi helyzete miatt József Attila.

Ehhez hozzájárult, hogy nem mindenki volt olyan diplomatikus a vele való bánásmódban; sokszor szemére lobbantották tévedéseit, s így bizonyos fokú dac fejlődött ki benne. Bizonyos válság keletkezett nála; ami persze nemcsak nála fordult elő, hanem a nácizmus hatalomra kerülésével igen sok emberben felvetődött: nem volt-e hiba a marxizmusban? A régi elképzelésben bizonyos fokig megrendült; az események nem úgy fejlődtek, ahogy várta őket. Ezt a belső őrlődést nem értették meg. Ahelyett, hogy nyesegetni próbálták volna, nem bántak vele elég rugalmasan. Bizonyos értelmiségi kommunisták túl szigorúak voltak vele, nem értették meg eléggé. Ez a bánásmód pedig mind jobban eltaszította, így szorult helyzetében fordult a Népszava felé, ott látott bizonyos kiélési lehetőséget.

A trockizmusról sokat beszéltek, vitatkoztak is rajta sokat, s evvel kapcsolatban József Attila sokszor kikelt az ultrabaloldali kilengések ellen, amelyeket pszichológiailag is, társadalmilag is helytelennek tartott. Ebben az időben a párt vonalát egészen az Internacionálé határozataig baloldali elhajlás jellemezte. Ennek egyik következménye volt, hogy könnyen rásütötték valakire, hogy frakciós.”

Valahol vitatkoztak vele, s pártkörökben egyre inkább hangoztatták, hogy József Attila zavaros. Ennek hatására következett be a ríposztja, cikket írt a pártbürokráciáról. Ez lényegesen elmergesítette a helyzetet, elhatározták, hogy »dobják« ezt az embert, bár a KB és az agitprop is tudta, hogy nagy tehetség. Ezt helyesen értékelték, de a vele való bánásmódban hibákat követtek el. Cikkével igazolva látták eddigi álláspontjukat, renegátnak tartották, aki a szocdemekhez csapott át.”

„Talán anyagilag is jobban tudták volna segíteni, de mikor önértében sértették meg, eltaszították maguktól. Különösen nagy csapás volt számára a SZU-beli irókiküldetés. Nagy Lajos pl. csak külsőleg volt szimpatizáns; óvatos duhaj volt, nem exponálta magát. Csak 1936–37-ben volt hajlandó kimeni Gödre. Gergely Sándor sem volt túlságosan bátor. De József Attila részt vett az illegális és a legális mozgalomban is.”

„A szakadék egyre jobban elmélyült. Határozat született, hogy minden kapcsolatot meg kell vele szakítani.” Solner egy túrán vett részt, és ott olvasta valamelyik pártkiadványban, hogy „József Attila renegát lett”. „Ez nagy megdöbbenést keltett; de törvény volt s minden párttagra kötelező. Ez József Attilának újabb nagy üstét adott, s tovább vitte a megkezdett úton, teljesen elmergesedett a helyzet. József Attilának a szocdem milió nem volt megfelelő, hamar meghasonlott vele, legjobban fájt a proletármilió hiánya; hiányoztak neki azok az emberek, akik érte lelkesedtek, az a ragaszkodás és szeretet, amely körülvette. Ez teljesen megtörte, ez volt az oka annak, hogy teljesen megsebezve visszavonult. Ekkor már

* Vértés György említett könyve 1964-ben jelent meg. Horváth Mártonnak a 60-as évek közepén írott választanulmánya most jutott el szerkesztőségünkhöz. Annak tudatában közöljük az eredeti szöveget, hogy az elmúlt két évtizedben jelentősen gazdagodott a József Attila-szakirodalom. (A szerk.)

csak a dac, a sértett önérzet dolgozott benne."

Köves András 1948. március 17-én kelt visszaemlékezésében azt írja, hogy 1928-ban ismerkedett meg József Attilával, és „én tulajdonképpen 32 után már nemigen találkoztam vele”. Ennek ellenére visszaemlékezéseiben több adat van a párt és József Attila konfliktusáról. Az Emlékkönyvben ez nincs benne, így idézi Kövest: „József Attilával véletlenül egyszer-egyszer a körúton találkoztam”. Köves azonban részletesebben adja elő ezt a találkozást.

„Emlékszem, együtt utaztunk a 6-os villamoson, ekkor jelent meg a Medvetánc c. kötete. Jellemző a József Attila lelki finomságára: tudta, hogy haragszom rá, velem együtt szállt le, de egy pár lépésre félreállt és várt, hogy szóba álljak-e vele vagy sem. Igen, így volt. Abban az időben József Attilával szóba nem állni egészen magától értetődő dolog lett volna."

Mile Gyulának az Emlékkönyvben közölt 1954. novemberi visszaemlékezéséből kimaradt a következő passzus:

„Kapcsolatunk 1931–34-ig tartott. 34-ben kaptuk azt az utasítást, hogy meg kell szakítani a kapcsolatot; még jól emlékszem, egy Lakatos Vince nevű kismester műhelyében jöttünk össze, amikor ezt közölték velünk."

Dési Huber Istvánné 1954. szeptemberében így ír arról, hogy férje tudott József Attila kizárásáról:

„Dési Huber József Attila kizárását a pártból a »kis senki« részéről őt ért komoly sérelemnek tartotta."

Andrási Gyula és másik öt újpesti elvtárs visszaemlékezésében, melyet Kiss Károly továbbított Révai Józsefnek 1954. február 18-án, a következő adalék szerepel:

„A kerületi pártbizottság azért vált meg József Attilától, mert konspirációs szempontokból nem volt megengedhető a vele való kapcsolat."

Szegi Pállal folytatott beszélgetésről 1954. októberében leírt feljegyzésből:

„Pártügy. Nem volt tudatos kommunista. Nem tudta, mi a párt. Marxot és Freudot akarta összeegyeztetni. Mikor kizárták a pártból, rendkívüli módon szitkozódott."

(Szegi Pál 1927-től ismerte József Attilát és mint a Pesti Hírlap egyik szerkesztője több verset és prózai írást közölt a költőtől.)

Bán Béla festő, aki abban az időben a Szocialista Művészcsoport és a párt tagja volt, rendszeresen készített illegális linómet-szeteket a párt számára, 1954. szeptember 18-án a következőket mondja el József Attiláról:

1934-ben, kizárása után találkozott vele a villamoson és ekkor beszélgettek. De mivel el volt róla terjedve a hír, hogy kizárták, bizonyos bizalmatlanság volt vele szemben. Azonban azt hozzá kell tenni, hogy ez a bizalmatlanság nála is, mint a mozgalomban általában, keveredett az értetlenséggel. Érthetetlen volt számára, hogy József Attilát, aki a proletariátust olyan megőrzően fejezte ki és akiért rajongott, ki kellett zárni a pártból.

Tamás Aladárnak 1954. január 26-án Révaihoz intézett nyilatkozatát is érdemes ide iktatni. Tamás volt az, aki 1956-ban a Csillag-ban írt és az Emlékkönyvben újra leközölt cikkében kifejtette azt a koncepciót, hogy József Attila soha nem volt kizárva s amelyet Vértes György könyvében teljes egészében tőle vett át. Két évvel korábban írt nyilatkozata azonban nem lényegtelen pontokban eltér a későbbi koncepciótól, bár ebben is azt állítja, hogy „1932. március 1-én József Attilának nem volt tudomása arról, hogy kizárták volna a KIMP-ből”. Megjegyzendő, azt senki sem állította, hogy József Attilát 1932. márciusáig kizárták volna.

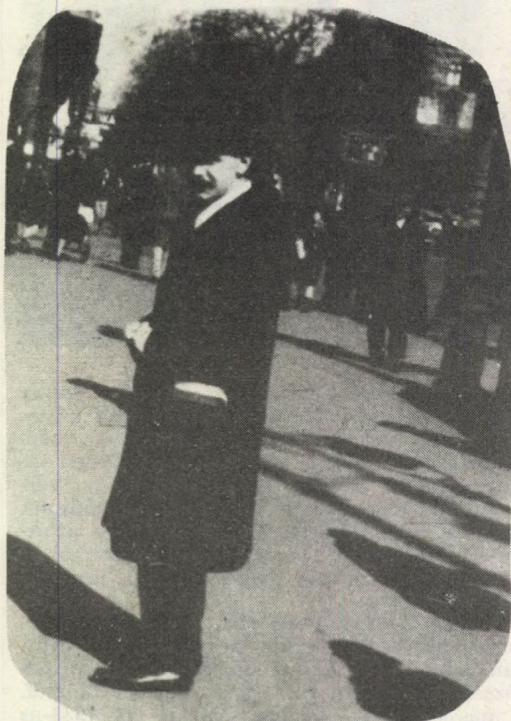
A teljes szöveg: „1932. március 1-én József Attilának nem volt tudomása arról, hogy kizárták volna a KIMP-ből. De az ek-

kori illegálisan dolgozó elvtársak között sem volt ismeretes. Tehát a kizárás vagy később történt meg, vagy pedig ez időben még nem publikálták.

Több olyan esemény játszódott azonban le, amelyek József Attilát elidegenítették tőlünk, és amelyek amellett szólnak, hogy az akkori vezető elvtársak jelentős része nem tartotta őt hozzánk tartozónak. Így pl. 1931 végén Pestre került a Sarló és Kalapács egy száma, amelyben hosszabb cikk volt a magyar irodalomról (ha jól emlékszem, Matijka írta), ebben csak megjegyzés formájában annyi áll, hogy fasiszta irányzatú költők is vannak, és zárójelben megemlítve József Attila neve. József Attila ezen rendkívül elkéseredett, és választ is írt a cikkre, amelyet azonban már nem emlékszem, hogy ki tudott-e juttatni Moszkvába."

(Megjegyzés: Az Emlékkönyvben és Vértes György könyvében már így emlékszik erre Tamás Aladár: „Avval adta át nekem [József Attila a Plattformtervezetre írt válaszát], hogy tegyek meg mindent, hogy a Sarló és Kalapács-ban leközöljék." Más helyen: „József Attilának a választát Fürst Sándor vette át tőlem".)

A kizárásról emlékezik meg Lakatos Péter Pál is, abban a terjedelmes visszaemlé-

József Attila

kezésében, melyet Bányai László jegyzett fel. Lakatos volt az, aki már 1930-ban rajongó kritikát közölt József Attila egyik írásáról. Együtt dolgozott József Attilával a Bartha Miklós társaságban és később is sűrűn érintkezett vele. Radnótiné visszaemlékezése szerint Lakatos ismertette meg egymással Radnótit és József Attilát. Lakatos szerint József Attilát „1932. őszén kizárták a pártból”. Visszaemlékezése szerint ezt József Attila közölte vele.

Mindebből kitűnik, hogy a kizárás időpontját illetően eltérőek a kortársak vallomásai, a kizárás ténye ellen azonban csak egy elvtárs nyilatkozik, Tamás Aladár.

A kizárás kérdésében Solner visszaemlékezései mellett a legfontosabb Szántó Judit nyilatkozata, aki 1954. február 12-én a párt számára írt önéletrajzában közli: „1930-ban összeköttem életemet József Attilával. [Nehéz] és küzdelmes életünkben még akkor is, amikor a szektások kizárták [József] Attilát, harcoltam — a saját példából kapott erővel — hogy egy pár [ember] bűnét ne a pártban lássa."

(A Judit által aláírt eredeti gépirat szövegében az indigó behajlása következtében néhány, a lényegét nem érintő szó lemaradt, ezeket az idézetben kapcsos zárójelbe tettem.)

II.

Ezeket a visszaemlékezéseket 1945-ben nem ismertem. Mire alapoztam hát előadásomnak azt a mondatát, mely a kizárásra utal? Vértes szerint önálló kutatást nem végeztem, 45-ben tartott előadást rögtönözve állítottam össze arra az „obszúr” anyagra támaszkodva, amely éppen kéznél volt. Déry Tibor, Németh Andor, József Jolán írásaira, és ezek alapján „dobjtam be felelőtlenül a kizárás legendáját”.

A 45-ös előadásomat nem 45-ben készítettem, hanem lényegében 1938-ban a Margit körúti börtönben, miután kézhez vettem az első Cserépfalvi-féle Összes verseket. Egyéb irodalom akkor nem állt rendelkezésemre. 1942–43-ban, miután újra visszakérültem a Margit körútra, újra több előadást tartottam József Attila költészetéről és életéről, akkor már Bálint György adataira is támaszkodva, akivel ott bent együtt elemeztük a verseket. Gyakorlatilag változtatás nélkül ezt ismételtam meg 1945-ben azoknak az elvtársaknak az unszolására, akik hallották azt a Margit körúton. (1943-ban Jákó Pál illusztrálta az előadást versekkel, 1945-ben Major Tamás. Szinte ez volt az egyetlen eltérés).

Igaz-e, hogy Déry, Németh Andor és Arthur Koestler írásain keresztül alkottam képet József Attiláról? Abban az időben Koestler nevét sem ismertem, Déry írását József Attiláról nem láttam. Németh Andorral pedig előadásomban élesen polemizáltam. (Hadd adjak mindjárt újabb érveket Vértesnek: Németh Andort korlátaival együtt a költészetért embernek és József Attila nagyon kevés igaz barátai közül valónak tartom és Déry nekrológiáját őszintének és megrendítőnek érzem).

József Attila igazi képét nem közvetítők, hanem — bármilyen furcsa ez Vértes György számára — a versei alakították ki bennem. Nem szívesen beszélek szubjektív élményekről és különösen nem József Attilával kapcsolatban, mert manapság annyi barátja, istápolója, irányítója, harcostársa jelentkezik, hogy a jótét lelkektől körülvéve egyre érthetlenebbé kezd válni a költő tragikus útja.

Bizonyos megkönnyebbüléssel jelenthetem be, hogy soha nem is láttam őt. Nem tartoztam József Attila számtalan barátja és mentője közé. Mindössze azon kevesek egyike voltam, akik olvasták és szerették a verseit. Találkozásom vele abból állt, hogy olvastam a Döntsd a tőkét kötetet, 1932. őszén. Néhány hónappal a Valóság című folyóirat egyetlen számának a megjelenése után (Vértes tévesen írja, hogy rendőri elkobzás miatt nem kerültek ki példányok a nyomdából) azt az utasítást kaptam, hogy József Attilával nem szabad kapcsolatot tartani, mert fegyelmetlen, megbízhatatlan, fellépéseivel és magatartásával árt a pártnak. Az utasításnak annál könnyebben eleget tehettem, mert egyébként sem voltam vele kapcsolatban. 1933. elején a Társadalmi Szemlében megjelent „bírálatot” szinte személyes sérelemnek éreztem. Talán azért, mert a költészetét bántották meg. Antal Jánostól azt az információt kaptam, hogy a kritika pártutasításra jelent meg. (Pákozdy Révaihoz írt levelében ugyanerről beszél.)

1933. végén a kezembe került az erdélyi Korunknak az a száma, amely a Város peremén-t hozta Óda címmel.

Ebben az időben már megjelent Téglás Ferenc illegális nevű elvtárs „leleplezése” József Attiláról, akit azzal vádolt, hogy „szociálfasiszta ideológiát áru” és „a sz. d. vezérek ideológiai ügynöke lett”.

Ennél súlyosabb vád abban az időben elképzelhetetlen volt. Ha nem lett volna erre utasítás, akkor is lehetetlen lett volna, hogy kommunista párttag kapcsolatot teremtsen egy ilyen megbélyegzett emberrel. Utalok Köves András idézett visszaemlékezésére: „abban az időben József Attilával szóba nem állni egészen magától értetődő dolog lett volna”.

Ugyanakkor elviselhetetlennek éreztem, hogy ne tudják meg többet, az igazságot József Attiláról: hogyan lehet összeegyeztetni a „szociálfasisztaságot” és a Város peremén-t.

Bár a pártmunka más területén dolgoztam akkor, megkerestem azt a fiatal építészkört, párttagokat és szimpatizálókat, akiket évekkkel előbb szerveztem a Műgyetemen. Az egyik rokonszenvező, Dóczi György, aki nem volt párttag s így nem kötötte a pártfegyelem, közvetett kapcsolatot teremtett köztünk és József Attila között. Azért is Dóczyra esett a választás, mert ismerte a költőt és Juditot: 1932-ben Sallai és Fürst kivégzése elleni tiltakozás szervezése közben került velük kapcsolatba. (Judit írt erről). Dóczy többször meglátogatta a költőt, főleg 1934 folyamán s így megismerhettem azokat az életrajzi részleteket, melyeket később felhasználtam József Attila költői fejlődéséről szóló előadásaimban 1938-ban és később. Egy pillanatig sem volt kétes vagy vitás előttünk akkor, hogy ebben az időben ki volt zárva a pártból. Többek között azért volt olyan szörnyű csatlós számára, hogy nem hívták meg a szovjet írókongresszusra, mert 33-as nagy versei alapján azt remélte — és mi is azt reméltük —, hogy rehabilitálni fogják őt. Ez azonban — sajnos — akkor nem következett be.

1934 végén egyetlen éjszaka elolvastam a Medvetánc kötetét s néhány nappal később lebuktam. A költő három utolsó évének a történetét már a Margit körúton ismertem meg Bálint Györgytől. A 35-ös Komintern kongresszus a szektariánus politika fokozatos felszámolására vezetett, s ez végre meghozta a fordulatot József Attila megítélésében is. Bálint György közölte József Attilával, hogy a párt bizalommal és mélységes megbecsüléssel tekint a működésére. A költő előrehaladott betegségére tekintettel szorosabb kapcsolatot már nem lehetett vele létesíteni. Bálint György elmondta, hogy a párt közeledését József Attila hol dühkitörésekkel — „most jöttök...” —, hol könyves ellágyulással fogadta. A jóvátehető már lehetetlen volt jóvátenni.

Nincs tehát Vértesnek igaza, amikor azal vádol, hogy megbízhatatlan, rosszízű híresztelésekre támaszkodva „feleltelenül” dobtam be a kizárás legendáját. Könyvében állandóan azt ismétli, hogy 1931—32-re tettem a kizárás időpontját. A valóság az, hogy soha időpontot nem közöltem, mert sem a Margit körúton, sem 45-ben nem ismertem Sollnernek, József Attila közvetlen felső pártkapcsolatának az adatait. Előadásomban József Attila költészetének elemzésére, világnézeti fejlődésére, kommunista voltára helyeztem a hangsúlyt. Egyetlen mondatban utaltam a kizárásra, melyhez a Bánat című, 1932 végén megjelent versét kapcsoltam mint költői reflexiót. A ma rendelkezésre álló adatok alapján valószínűbb, hogy a Bánat nem a kizárás, hanem egy más súlyos sérelem hatása alatt született: akár a hírhedt moszkvai platformtervezet, akár az 1932 júniusában megjelent Valóság vezércikk botránya nyomán.

Ez azonban lényegtelen kérdés. A kizárás tényét nem csupán a kortársi visszaemlékezések és Szántó Judit önéletrajza igazolja, hanem az a nyilvános sajtópolemia is, amely a párt legális lapjaiban folyt József Attila ellen, s amelynek legsúlyosabb megnyilvánulásait Vértes könyvében jobbnak látja nem idézni.

Vértes azt állítja, hogy 1930 őszén Téglás Ferenc vonta be József Attilát a pártba. Ugyanez a Téglás, mint erre már utaltam, a párt egyik legális folyóiratában 1933-ban válaszol József Attila „Az egységfront körül” című cikkére, szociálfasisztának és az sz. d. vezetők ügynökének nevezi József Attilát. József Attila 1934 novemberében Mónus lapjában, a Szocializmusban így válaszol: „A bolsevizmus maga is a kialakulni akaró öntudat megzavarodásának egyik tünete. És tovább terjeszti a zavart elméleti téren, ahogy politikai tevékenységében is az ellenkezőjét éri el annak, amit akart, ti. a fasiszta szervezkedéseket indítja útnak”.

Elképzelhető-e ilyen jellegű kölcsönös vádaskodás és ilyen hangvétel egy kommunista párttag és a párt között? Elképzelhető-e ilyen polemia egy „betegség miatt pihentett, lehagyott párttag” és a párt között? Aki

csak valamennyire ismeri a pártmunka és a pártfegyelem követelményeit az illegálitás körülményei között, az ezekre a kérdésekre csak határozott nemmel válaszolhat.

Hozzáteszem: a nemzetközi munkásmozgalomban található példa másfajta gyakorlatra is. Amikor Gorkij alapvető kérdésekben nyilvánosan a párt politikája ellen fordult, Lenin megrótta őt, de ugyanakkor tévedései belátásához segítette és időt adott arra, hogy revideálja káros nézeteit. Nem zárták ki a pártból.

De ez Lenin volt, aki tudta, hogy Gorkijjal áll szemben. A mi akkori szektás vezetésünk soha nem tudta, hogy József Attilával áll szemben. A párt egész legális sajtója azt bizonyítja, hogy József Attila költészetét a párt akkori, szektás kultúrpolitikájának a mérlegén nem enyhíthő, hanem súlyosbító körülmény volt. A Sarló és Kalapács mellett ezt bizonyítja, hogy a 100%, amely 1927-től 30-ig jelent meg, egyetlen verset nem hozott József Attilától. A Társadalmi Szemle egyszer vesz tudomást József Attiláról Pákozdy hírhedt kritikájában. A Gondolat egyetlen József Attila verset hoz harmadközlésben, a Korunk és a Népszava után (pedig akkor már a népfretpolitika érvényesült).

Vértes György

III.

Akortársi visszaemlékezések és az elsorolt más tények ellenére József Attila kizáratása nem egyszerű kérdés. A probléma elemzésébe legmélyebben Sollner hatolt be. Ő a párt szektás politikájában s az akkori vezetés tömegektől elszakadt bürokratikus módszereiben látja a fő okot. Sollner, aki az illegális párt egyik legismertebb propagandistája és agitátora volt, állandóan a munkástömegek közt tevékenykedett (már amikor nem ült, több mint tizenkét évet töltött börtönben) — világosan látta a kérdésnek ezt a döntő oldalát.

Ez azonban még nem a teljes igazság. Véleményem szerint a legnagyobb hiba volna József Attila kizáratásának a teljes ódiáját az illegális pártra tenni. Először is: a párt azokból az újpesti munkásokból is állt, akik rajongtak József Attila szemináriumiáért, verseinek legalább egy részét megértették, szerették, terjesztették. Nagyon meggyőzőek ebből a szempontból például Andrásfi Gyulák visszaemlékezései. Másodszer: a Sollner által hibáztatott vezetők egy része nemcsak „bürokrata” volt, hanem az életét áldozta és az ő vállukra nehezedett a párt biztonságának a fő felelőssége. Harmadszer: a párt tevékenységét nemcsak az akkor nemzetközileg érvényes szektás politika bénító-

ta, hanem a belső frakcióharcok is, a Kun és Landler frakció által váltakozva kijelölt vezetés, mely nem segítette egymást, hanem nyíltan vagy leplezetten belső harcot folytatott, megteremtve a merev bizalmatlanság légkörét. Azt az atmoszférát, amely annyira kedvezett a kommunisták elleni belső vádaskodásoknak, a testvérharcnak, azoknak a szörnyű hagyományoknak, melyek a hatalom átvétele után bontakoztak ki teljesen.

Ennek a szemléletnek, ezeknek a módszereknek is része volt József Attila kiűldözésében. És része volt magának József Attilának is, meghozzá erejének és hibáinak egyaránt. Erejének annyiban, hogy költészetét egészében nem volt képes befogadni és elfogadni a szektás politika. Ezt nemcsak az előbbi felsorolás bizonyítja, melyből nyilvánvaló, hogyan zárta ki ezt a költészetet a párt sajtó, szinte az illegálitás egész időszakában. Részletesen elemeztem ezt a kérdést a 45-ös előadásomban, melyben kimutattam, hogy a szektás politika ugyanúgy csak félig tudta elfogadni ezt a költészetet, amint — ellenkező előjellel — Németh Andorék is csak félig értették meg József Attilát. A súlyosabb hibát mi követtük el, mert a kispolgárok viszolygása érthetőbb volt, mint a mi ellenállásunk e forradalmian új, egészében szocialista költészet szem-

A párt és József Attila konfliktusában fontos szerepük volt József Attila hibáinak is. Itt elsősorban nem azokra a személyi adottságaira gondolok, melyekből nyilvánvaló, hogy a pártfegyelmet, a szervezett pártmunkát nem az ő számára találták ki. Csak egyetlen mozzanatot ebben a vonatkozásban: az újpesti elvtársak (Andrásfiék) visszaemlékezéseikben elmondják, hogy bírálták a „Kommunistát”, a párt illegális központi lapját. „József Attila felvetette — írják —, hogy ő maga elvállalná ennek a sajtónak a szerkesztését”. Ezt a javaslatot 1931 őszén az illegális újpesti kerület helyeslően felterjesztette a budapesti pártbizottsághoz. Képzeljük, milyen letolás lett abból, hogy egy ismeretlen szemináriumvezető, egy bogaras költő, hozzá akar férkőzni a pártmunka legkonspiráltabb területéhez. Ezután következett a válasz, „konspirációs szempontból nem volt megengedhető a vele való kapcsolat”. Aki ezért a válaszáért a pártot hibáztatná, annak fogalma sincs az illegális munka jellegéről.

Sokkal súlyosabban estek a latba József Attila cikkei 1933—35 között, különösen a Szocializmusban, a szociáldemokrata párt teoretikus folyóiratában. Lehet, hogy ezek egy része közvetlenül a kizárás előtt íródott, lehet, hogy már a kizárás hatása alatt.

Egy azonban biztos. Függetlenül attól, hogy milyen kérdésekben volt igaza és mi-ben nem, ezekben a cikkeiben a pártot időnként a „túlsó partról” bírálja. Emberileg ma érthető ez a hangvétel, de elfogadható akkor nem volt. Hogy ne a kölcsönös szakítás befejező mozzanatát lássuk ezekben a cikkeiben, ahhoz vagy egy más József Attilát kellene képzelnünk, nem azt, aki itt élt, járt köztünk, vagy egy más vezetést, amely megértette volna József Attila teljes jelentőségét. Meggyőződésem, hogy a korban adott politika szektás hibái mellett maidnem személyektől függetlenül bekövetkezett volna a konfliktus József Attila és az illegális párt között.

Milyen szörnyű a kép, mely ma ebből élénk tárul. Szinte tudományos páncélatban támadja a pártot, jeges logikával, hideg, objektív okfejtéssel. De a leeresztett sisakrostély alól egy végsőkig megsértett, kínoktól torzult arc néz felénk, az a halálosan sebzett keserűség, amivel anyját és szerelmét átkozta, vádolta, szidalmazta az utolsó évek verseiben. Aki nem érti meg benne a „36 fokos láz” hideg iszonyát, az semmit nem értett meg József Attilából.

Régi cikkem befejezésében azt írtam, hogy József Attila kommunista volt és az is maradt. Ezt a sommás állítást szeretném egy következő cikkben bővebben kifejteni.

HORVÁTH MÁRTON

KRITIKA